

УДК 371.322:378.126

А. Кучерявий, д-р пед. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, КиївDOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.42.33-36>

ФУНКЦІЇ КУРСАНТА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК СУБ'ЄКТА САМОУПРАВЛІННЯ САМОСТІЙНОЮ НАВЧАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Самостійна навчальна діяльність курсантів є невід'ємною частиною навчального процесу. Її значущість зростає в умовах постійного збільшення обсягу навчального матеріалу, набуття збройними силами нового бойового досвіду, технологічної модернізації армії та ін. Як наслідок, самостійна навчальна діяльність курсантів вимагає пошуку шляхів її ефективності. Певні можливості для цього криються в покращенні управління нею. Класична система управління вищим закладом освіти містить різних посадовців, проте курсант не належить до неї. Водночас майбутній офіцер здійснює самоуправління самостійною навчальною діяльністю. Ця обставина недостатньо вивчена фахівцями з військової педагогіки та зумовлює проблему дослідження. Її розв'язання полягає, зокрема, у дослідженні функцій майбутнього офіцера, які він виконує в процесі самоуправління самостійною роботою. Відповідно, стаття має на меті вивчення цих функцій. На підставі наукових праць в галузі класичного та освітнього менеджменту та власного досвіду ми виділили п'ять функцій, деякі з яких мають власні похідні. Мотиваційна функція курсанта має системно-мотиваційну та самомотиваційну похідні. Перша з них зумовлена впливом курсанта на всю систему управління навчальним закладом. Друга похідна полягає у визначенні курсантом власних потреб в навчанні, особистісному та професійному розвитку, та їх реалізації в процесі самостійної навчальної діяльності. Кілька похідних має й конструктивна функція. Серед них функція цільового самовизначення орієнтує курсанта на визначення цілей навчання, вивчення окремих навчальних дисциплін, здійснення самостійної роботи, виконання окремих навчальних завдань. А функція створення навчальних умов вимагає від нього розв'язати будь-які питання щодо подальшого виконання самостійної роботи. Організаційна функція містить такі похідні, як планування самостійної роботи та її поточна самоорганізація. Невід'ємною складовою сукупності управлінських функцій курсанта є також функції самостимулювання та самоконтролю. Отже, всі функції утворюють певну систему, яка всебічно характеризує курсанта як самоуправлінця самостійною навчальною діяльністю.

Ключові слова: курсант, самостійна навчальна діяльність, функції, управління, вищий військовий навчальний заклад.

Постановка проблеми. Зміни та доповнення в програмах навчальних дисциплін, що пов'язані з новітнім досвідом Збройних Сил України під час проведення Операції об'єднаних сил (Антитерористичної операції) на Сході України, науково-технічний прогресом у військовій галузі, вивченням досвіду та стандартів НАТО, іншими причинами, що невинно призводять до збільшення обсягу навчального матеріалу й, як наслідок, зростання навантаження на самостійну роботу курсантів у вищих військових навчальних закладах. За ситуації, коли кількість годин на її виконання не може бути збільшена, актуальним постає питання пошуку можливостей збільшення ефективності самостійної навчальної діяльності курсантів. Певні ресурсні можливості для цього, на нашу думку, присутні в площині організації та забезпечення всебічних умов здійснення самостійної роботи майбутніми офіцерами. Це питання належить до компетентності системи управління вищим військовим навчальним закладом взагалі, конфігурація якої містить різні рівні управління, найнижчий з яких посідає сам курсант як суб'єкт самоуправління самостійною навчальною діяльністю. Водночас, у жодних нормативних документах майбутній офіцер не представлений як особа, що виконує управлінські функції, відповідно й відсутні дослідження щодо реалізації їх курсантом, хоча, вочевидь, саме він здійснює планування, організацію, контроль й інші управлінські дії щодо власної самостійної роботи. Ця обставина спричиняє невідповідність теорії управління військовою освітою дійсній практиці самоуправління курсантами самостійною навчальною діяльністю, що не дозволяє в повній мірі реалізуватися системі управління вищим військовим навчальним закладом та, як наслідок, підвищити ефективність самостійної роботи й зумовлює проблему дослідження. Розв'язання

цієї проблеми ми вбачаємо, зокрема, через визначення функцій самоуправління курсантами їхньої самостійною роботою, на що і буде спрямований наш науковий пошук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення функцій самоуправління курсантом самостійною роботою вимагає врахування особливостей її змісту, який розкритий в низці робіт [2; 5]. Зауважимо при цьому, що науковці приділяють значну увагу інтелектуальній складовій самостійної навчальної діяльності, а також звертають увагу на її операційно-діяльнісний аспект, зокрема при роботі з книгою, підготовці творчих робіт тощо. Певні дослідження вчених присвячені саме організації самостійної навчальної діяльності студентів [1; 4; 5]. При цьому зауважимо, що в них мова йде здебільшого про діяльність викладача, а аспект самоуправління майбутніми фахівцями не розглядається. До того ж організаційна функція є далеко не єдиною управлінською функцією суб'єкта управління, на що вказують положення класичної теорії менеджменту [6] та теорії управління у вищих закладах освіти [7]. Щодо визначення функцій самоуправління самостійною роботою саме курсанта вищого військового навчального закладу ми скористаємося власним досвідом при дослідженні таких функцій в студентів юридичних спеціальностей [8;9]. Залишаючи в цілому без змін структуру системи цих функцій, ми зосередимося на особливостях їх змісту, адже умови навчання майбутнього військового офіцера та студента-юриста суттєво відрізняються.

Мета статті: вивчення функцій самоуправління курсантом вищого військового навчального закладу самостійною роботою, що вимагає виконання таких завдань, як окреслення їх сукупності та визначення змісту.

Виклад основного матеріалу дослідження. За нашим переконанням, призначення будь-якої системи управління, зокрема й освітнім процесом полягає в забезпеченні потреб її об'єкта. Щодо самостійної навчальної діяльності курсанта, то його потреби під час виконання самостійної роботи можуть стосуватися розуміння її значущості, забезпечення навчально-методичними матеріалами, наявності справедливої системи оцінювання її результатів, організаційних умов виконання, його технічного забезпечення тощо. Різноманіття відповідних потреб особи, яка навчається у вищій школі, в сукупності з вимогами загальної управлінської теорії дозволяють у цілому визначити такі функції представника управління в галузі освіти, як мотиваційну, конструктивну, організаційну, стимулюючу та контролюючу. Оскільки ми розглядаємо курсанта як суб'єкта системи управління, то здійснимо дослідження цих функцій при самоуправлінні самостійною навчальною діяльністю.

Мотиваційна функція курсанта, на нашу думку, має дві похідні функції – **системно-мотиваційну** та **самотиваційну**. Перша з них свідчить, що він впливає на діяльність усієї управлінської системи. Відбувається це через те, що він демонструє власні потреби у виконанні самостійної роботи та наголошує на них при спілкуванні з викладачами, керівниками кафедр і факультетів. Саме його активна позиція є активатором певних управлінських рішень з боку різних посадовців. Ці рішення можуть стосуватися якості навчальної продукції, навчального обладнання, використання ресурсів дистанційного навчання тощо. Демонструючи потреби у професійному розвитку, курсант може домогатися оновлення та осучаснення навчальних матеріалів, забезпечення максимальної практичної складової змісту завдань самостійної роботи тощо.

Друга, самотиваційна, функція полягає у визначенні курсантом власних потреб та їх реалізації. Ці потреби можуть мати різне походження та бути за своєю природою соціальними, пізнавальними, творчими, професійно орієнтованими тощо. Кожна з відповідних потреб зумовлює для курсанта той чи інший сенс у виконанні самостійної роботи. Питання самотивування, на наш погляд, тісно пов'язане з питанням рефлексії майбутнього офіцера як особистості та військового фахівця. При цьому він має аналізувати стан та перспективи своїх досягнень з огляду на якість взаємодії з викладачами результатів успішності проходження навчальних практик у військових частинах, з урахуванням досвіду знайомих (або, навіть, власного) несення служби в зоні проведення бойових дій тощо. Подібна рефлексивна діяльність, вважаємо, дозволить курсанту знайти мотивацію щодо активної самостійної навчальної діяльності, тобто відбудеться дія самотивування.

Конструктивна функція, яку виконує курсант, також має дві похідні. В першому випадку ми можемо говорити про функцію **цільового самовизначення**. Вмотивована людина має свої цілі й пріоритети, які для курсанта в тій чи іншій мірі можуть зреалізуватися в ході самостійної роботи. Зокрема, майбутній офіцер визначає цілі своєї підготовки до несення служби взагалі. Наприклад, вони стосуються набуття ним особистісних рис офіцера щодо рівня освіченості, фахової кваліфікації, морально-вольових якостей тощо. Відповідно його власні вимоги до змісту та

інтенсивності самостійної навчальної діяльності як засобу досягнення цих цілей формуються у відповідні цілі вже самостійної роботи. Отже, її цілепокладання може стосуватися, у тому числі, мінімального часу щоденного самостійного навчання, пріоритетності її змісту (наприклад, ступінь творчості, спрямованість на опрацювання наукової літератури чи інформаційних технологій, виконання графічної роботи, опрацювання англійських навчальних джерел та ін.), форм і методів її здійснення.

Водночас курсант може керуватися і поточними цілями, які зумовлені процесом вивчення поточних навчальних дисциплін, а цілі його самостійної роботи при цьому є адекватними тим цілям, які визначає перед ним викладач. Як правило, вони стосуються засвоєння теоретичних положень або набуття практичних умінь з певної теми. В будь-якому випадку ці поточні цілі мають знаходитися у відповідності до загальних цілей підготовки, інакше в курсанта виникне конфлікт між його навчальними й професійними намаганнями та дійсністю щодо виконання поточних навчальних завдань. Вважаємо, що такі конфлікти не матимуть місця, в разі його свідомої рефлексивної діяльності предметного визначення цілей фахової підготовки в цілому й вивчення окремих навчальних дисциплін зокрема.

Визначаємо й таку похідну від конструктивної функції курсанта, якою є функція **створення навчальних умов**. Такі умови є цілком традиційними, але вимагають свідомого ставлення до їх забезпечення. Отже, при підготовці до самостійної навчальної діяльності курсант має подбати про наявність підручників, методичних рекомендацій, зошитів, ручок, олівців, лінійок, доступ до мережі Інтернет, облаштування робочого місця та інших технічних питань.

Суттєвий конструктивізм в самостійній навчальній діяльності курсанта необхідно відзначати у самому процесі її здійснення, адже він створює певний науковий продукт і формує свою особистість, проте ця сторона діяльності майбутнього офіцера має навчально-виконавську природу, а не управлінську, тому й не розглядається нами в поточному дослідженні.

Створені навчальні умови дозволяють курсанту перейти до виконання **організаційної** функції, першою похідною якої є функція **планування самостійної роботи**. Здійснюючи цю функцію, курсант має забезпечити стабільні організаційні умови здійснення самостійної навчальної діяльності. При цьому він повинен ефективно розподілити той бюджет часу, яким він скористався. У вищих військових закладах освіти частина цього бюджету зарезервована навчальним розкладом, що надає майбутньому офіцеру можливість розраховувати на 2-4 години гарантованої щоденної самостійної роботи. Проте, ця гарантія є умовною, адже крім навчальних обов'язків курсант виконує також і службові, зокрема перебуває в нарядах, чергуваннях, патрулюваннях тощо. Ці обставини також ним мають враховуватися. Проте, крім передбачених розкладом годин самостійної підготовки існує й інший час курсанта, який він може використати за своїми навчальними потребами так само як це роблять цивільні студенти, відвідуючи бібліотеки, центри вивчення іноземних мов, здійснюючи навчання в домашніх умовах тощо.

Іншою похідною організаційної функції є функція **поточної самоорганізації**. Мова йде про організацію виконання поточних навчальних завдань самостійної роботи. Відповідно особливості самоорганізаційної діяльності полягають в урахуванні їх змісту й терміну виконання. Є завдання, які можна виконати за 30 хвилин, використовуючи лише конспект лекцій, а є такі, що виконуються протягом кількох місяців шляхом створення власного продукту з опрацюванням кількох десятків навчальних і наукових видань, як це буває під час написання курсових, кваліфікаційних та магістерських робіт. Відповідно самоорганізаційна робота курсанта зорієнтована або на виконання поточного навчального завдання (кількох навчальних завдань у разі підготовки до поточних навчальних занять) в цілому, або його певної частини. Ця робота вимагає попереднього ознайомлення з методичними рекомендаціями до самостійної роботи з окремих навчальних дисциплін, чіткого усвідомлення вимог викладача та власних вимог до результатів її виконання.

Свою управлінську специфіку має виконання курсантом функції **самостимулювання**. Навчальна діяльність у вищому навчальному закладі є складною за змістом та важкою за інтенсивністю. Додаткове ускладнення та навантаження накладає військова специфіка підготовки майбутнього офіцера. За такої ситуації навіть умотивована людина має труднощі з налаштуванням на виконання навчальних завдань через втому та наявність чинників, що не дають повністю зосередитися на навчанні. Отже, актуальним постає питання власного стимулювання курсанта до самостійної роботи. Така самоуправлінська діяльність може відбуватися в спосіб самозобов'язань, самообмежень, самозаохочень чи самопокарань тощо. Вважаємо, що здатність курсанта до самостимулювання ґрунтується на його морально-вольових якостях та характері, які, в свою чергу, набувають розвитку (укріплюються) у ході навчальних випробувань. Отже, якість виконання цієї функції безпосередньо залежить від того, чи доводилося курсанту, і наскільки інтенсивно, долати труднощі навчальної діяльності, тривалий час працювати з науковою й навчальною літературою, виконувати творчі завдання тощо.

Контролюючи діяльність класичного управлінця у випадку самостійної навчальної діяльності курсанта відбувається через виконання ним функції **самоконтролю**. При чому самоконтроль має здійснюватися за кількома напрямками. По-перше, курсант повинен усвідомлювати себе суб'єктом освітнього процесу та, відповідно, усвідомлювати цілі власної підготовки. А це означає, що він має контролювати себе протягом усього часу здобуття вищої освіти як особу, яка поступово набуває певного фахового рівня. За підсумками сесій результати цього самоконтролю мають підштовхнути курсанта до висновків щодо оптимальності навчальних зусиль та, у випадку необхідності, спонукати до прийняття рішень щодо характеру та змісту самостійної навчальної діяльності.

По-друге, самоконтроль повинен стосуватися вивчення окремих навчальних дисциплін, коли курсант постійно співвідносить рівень поточних навчальних досягнень з тими, які визначені навчальною програмою курсу як цільові та оформлені у переліку певних фахових компетентностей.

По-третє, самоконтролю мають підлягати процес та якість виконання навчальних завдань поточної самостійної. Через це курсант повинен усвідомлювати цілі виконання кожного завдання та знати відповідні критерії якості. Перед тим як він видає викладачу на перевірку результати своєї самостійної роботи, він має оцінити їх сам. Взагалі контроль власної підготовленості до семінарських занять чи інших навчальних заходів повинен бути природньою звичкою кожного курсанта.

По-четверте, функція самоконтролю стосується якості самостійної навчальної діяльності як такої. Отже, контролю має підлягати час її проведення та співставлення із запланованим як щодо сьогодишнього дня, так і певних відрізків часу, наприклад, тижня, а також успішності створення всебічних умов її виконання. Вважаємо корисними такі дії курсанта з здійснення аналітичної діяльності успішності самостійної навчальної діяльності взагалі та ступеня її гармонізації із аудиторним навчання. Така аналітична активність виглядає слушною як наприкінці кожного тижня, так і за підсумками проходження великих етапів навчання – семестру та навчального року.

Висновки з цього дослідження. За результатами дослідження визначено перелік та зміст функцій самоуправління курсантом вищого військового навчального закладу самостійною навчальною діяльністю. Ці функції відповідають всім напрямкам діяльності управлінця як мотиваційний, конструктивний, організаційний, стимулюючий та контролюючий, тобто утворюють певну систему. Окремі функції (мотиваційна, конструктивна та організаційна) мають свої похідні через специфіку самоуправлінської діяльності курсанта як особи, що є одночасно об'єктом і суб'єктом навчання та на своєму рівні самоуправління – представником системи управління освітнім процесом.

Перспективи подальших напрямків дослідження. Отримані результати дозволяють здійснити подальші дослідження щодо встановлення механізмів управління самостійною навчальною діяльністю курсантів вищих військових навчальних закладів.

Список використаних джерел:

1. Жуков А.Е. Организация самостоятельной работы студентов в высшей школе. Дидактические средства, технологии, программы: монография / А.Е. Жуков, А.В. Симоненко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 220 с.
2. Зубра А.С. Культура умственного труда студента: пособие для студентов высших учебных заведений / А.С. Зубра. – Минск: Дикта, 2006. – 228 с.
3. Кучерявий А.О., Балко М.В. Основи самостійної навчальної діяльності : навч. посіб. / А.О. Кучерявий, М.В. Балко. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 204 с.
4. Малихін О.В. Теоретико-методологічні засади організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів : дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.09 / О.В. Малихін; Криворізь. держ. пед. ун-т. – Кривий ріг, 2009. – 504 с.
5. Солдатенко М.М. Теорія і практика самостійної пізнавальної діяльності : Монографія / М.М. Солдатенко. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – 198 с.
6. Мескон М. Х. Основы менеджмента / Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. – М.: Дело, 1992. – 702 с.
7. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом : навч. посіб. / Є. М. Хриков. – К.: Знання, 2006. – 365 с.
8. Кучерявий А. О. Управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів / А. О. Кучерявий. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2014. – 344 с.
9. Кучерявий А. О. Майбутній юрист в системі управління самостійною роботою студентів / А. О. Кучерявий // Вісник Черкаського університету. Сер.: Педагогічні науки. – Черкаси, 2013. – № 37 (290). – С. 54–59.

Надійшла до редколегії 14.11.2019

A. Kucheriavyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FUNCTIONS OF THE HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTION CADET AS SUBJECT OF SELF-MANAGING INDEPENDENT STUDY

Cadet's self-directed independent study is an inherent part of learning process. Its significance is increasing in conditions of permanent enlargement of learning content, Army Forces' acquirement of new war experience, technological modernization of army etc. Therefore cadets' self-directed independent study requires search of new ways of increasing its efficiency. Certain opportunities regarding this issue may be carried out by improvement of managing it. The classic system of higher educational institution management includes officials of different levels; however, a cadet does not belong to them. At the same time, a future officer manages self-directed independent study. This circumstance is not sufficiently studied by military pedagogy researchers and determines a research problem. Its solving requires investigation of a future officer's functions which he or she performs in the process of self-managing independent learning work. Accordingly, the paper's goal is studying these functions. On the basis of scientific works in the field of classic and educational management and also our own experience we have defined five functions, several of them have derivatives. The cadet's motivational function has system motivational and self-motivational derivatives. First of them is determined by cadet's impact on the whole system of educational institution management. The second derivative consists of defining by a cadet his needs for learning, personal and professional development and their implementation in the process of self-directed independent study. The constructive function also has several derivatives. Among of them the function of target self-determination is orienting a cadet to determining the learning goals, studying particular courses, independent learning out of the lesson schedule, doing various assignments. And the function of creating learning conditions requires solving any issues regarding onward executing of self-directed independent study. The organizational function consists of such derivatives as planning independent work out of the lesson schedule and its current self-organizing. The functions of self-stimulating and self-control are also inherent parts of the complex of cadet's managing functions. Thus, all the functions create a certain system which characterizes a cadet as a self-manager of self-directed independent study.

Key words: cadet, self-directed independent study, functions, management, higher military educational institution.